

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: O współpracy resortów sprawiedliwości państw socjalistycznych w latach 1958-1963 : kilka uwag w świetle wewnętrznych dokumentów Ministerstwa Sprawiedliwości PRL

Author: Anna Stawarska-Rippel

Citation style: Stawarska-Rippel Anna. (2017). O współpracy resortów sprawiedliwości państw socjalistycznych w latach 1958-1963 : kilka uwag w świetle wewnętrznych dokumentów Ministerstwa Sprawiedliwości PRL. „Z Dziejów Prawa” (T. 10, 2017, s. 181-196)

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA STAWARSKA-RIPPEL

Katowice

***O współpracy resortów sprawiedliwości
państw socjalistycznych
w latach 1958—1963
Kilka uwag
w świetle wewnętrznych dokumentów
Ministerstwa Sprawiedliwości PRL***

W zespole akt Ministerstwa Sprawiedliwości, znajdującym się w zasobach Archiwum Akt Nowych, zgromadzono materiały dotyczące współpracy Ministerstwa Sprawiedliwości PRL z resortami sprawiedliwości państw socjalistycznych¹. Wśród nich znajdujemy sprawozdania (relacje) z wyjazdów i przyjazdów delegacji, korespondencję zawierającą informacje o funkcjonowaniu poszczególnych instytucji wymiaru sprawiedliwości i inne. Zachowane dokumenty dają możliwość przyjrzenia się pewnym aspektom funkcjonowania resortów sprawiedliwości z perspektywy wewnętrznej i z punktu widzenia pewnych odrębności podległych im struktur w ramach homogenicznego ideologicznie i systemowo tzw. bloku wschodniego.

Po ważnej wizycie delegacji radzieckiego resortu sprawiedliwości w Polsce w 1955 r.² i rewizycie polskiej delegacji w ZSRR w 1956 r.³, współpraca między

¹ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Sprawiedliwości [dalej: AAN, MS], sygn. 120, 121, 948, 949, 2365.

² P. Fiedorczyk: *Wizyta prawników radzieckich w Polsce w 1955 r. dokument archiwalny o tematach i wynikach prawniczych konsultacji polsko-radzieckich*. „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, T. 14, z. 1, s. 123—132.

³ Zob. A. Stawarska-Rippel: *Resort sprawiedliwości ZSRR w świetle sprawozdania polskiej delegacji (1956)*. „Roczniki Administracji i Prawa” 2014, T. 1, s. 101—116.

tymi resortami ustalała, nad czym ubolewał w 1958 r. polski minister sprawiedliwości Marian Rybicki. W piśmie kierowanym do premiera Józefa Cyrankiewicza 17 października 1958 r. Minister Sprawiedliwości wywodził: „Wymiana doświadczeń w dziedzinie prac ustawodawczych i organizacji wymiaru sprawiedliwości pomiędzy ZSRR i Polską jest ostatnio niewystarczająca. Tymczasem w Związku Radzieckim przeprowadza się szereg bardzo ciekawych zmian między innymi w zakresie przepisów prawa karnego, postępowania karnego oraz struktury sądownictwa. Następuje wzrost roli Sądu Najwyższego i zmiany metod jego działania. O zmianach tych dowiadujemy się jedynie wrywkowo z prasy radzieckiej”⁴. Minister zauważył też, że w tamtym czasie zaobserwowano jednostronne zainteresowanie zagadnieniami prawniczymi Zachodu, szczególnie Zrzeszenia Prawników Polskich, którzy w 1958 r. wyjeżdżali do Francji, Stanów Zjednoczonych i dwukrotnie do Anglii i Belgii⁵.

Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych odwilż odchodziła stopniowo w przeszłość w „wiodącym” państwie socjalistycznym. Wstrząs roku 1956 powodowany decyzjami XX Zjazdu Partii Komunistycznej ZSRR potępiającymi kult jednostki i jednocześnie stwierdzającymi istnienie różnych dróg wiodących do socjalizmu nie oznaczał jednak zasadniczej zmiany pryncypiów, a jedynie ich reinterpretację w warunkach kolejnego etapu rozwoju socjalizmu, którym było „państwo rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego i zaawansowanej budowy komunizmu”⁶. Nastąpił wówczas, chociaż na krótko, okres pewnej liberalizacji w prawie i w gospodarce, której fundamentem pozostawała niezmiennie socjalistyczna własność środków produkcji. Polityczne założenia wymiaru sprawiedliwości oraz centralizmu demokratycznego również przetrwały do końca systemu. Pewnym przejawem liberalizacji „na fali odwilży” było pozorne jedynie odejście od dotychczasowej centralizacji wyrażające się m.in. w zlikwidowaniu dekretem z 4 sierpnia 1956 r.⁷ Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR.

Przed likwidacją (1956) Ministerstwo Sprawiedliwości ZSRR, którego zasadnicze funkcje przejęła następnie Komisja Prawnicza (Prawna) Rady Ministrów ZSRR i Rada Najwyższa ZSRR, było rozbudowaną strukturą. W jej ramach funkcjonował Departament ds. Sądów Cywilnych (w odróżnieniu od sądów wojskowych), czyli powszechnych, który dzielił się na trzy wydziały, w tym dwa nadzorcze (inspekcyjne) oparte na podziale terytorialnym państwa oraz wydział uogólnienia praktyki sądowej. W skład Ministerstwa Sprawie-

⁴ Notatka dla Towarzysza Premiera J. Cyrankiewicza w związku z wyjazdem delegacji partyjno-rządowej do ZSRR, AAN, MS, sygn. 120, k. 45.

⁵ AAN, MS, sygn. 120, k. 45.

⁶ Cyt. za: A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991 czyli historia wszechzwiązkowego prawa (bolszewików)*. Krótki kurs. Warszawa 2012, s. 84.

⁷ „Ведомости Верховного Совета СССР” 1956, № 16, s. 356.

dliwości ZSRR wchodziły także departamenty: do spraw sądów wojskowych, do spraw sądów transportowych (obejmujący sądy: kolejowy, floty morskiej i rzecznej), kodyfikacyjny, kadr (dzielący się na wydział szkolenia i wydział ewidencji) i gospodarczo-finansowy. W ramach Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR wyodrębniono wydziały: do spraw adwokatury, do spraw notariatu, statystyki sądowej, skarg i zażaleń, inspekcję ministra oraz Kancelarię Ministerstwa. Ministerstwu Sprawiedliwości ZSRR podlegały: Wszeczwiązkowy Instytut Nauk Prawnych, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne i Arbitraż Państwowy. Instytut Prawa Akademii Nauk ZSRR formalnie nie podlegał Ministerstwu Sprawiedliwości, jednak w Radzie Naukowej Instytutu mieli swoich przedstawicieli Minister Sprawiedliwości ZSRR i Prokurator Generalny⁸.

Po zlikwidowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR nastąpiło „poważne” przesunięcie jego kompetencji w zakresie nadzoru nad działalnością sądów na sądy najwyższe republik Związku⁹. Powinność podążania za radzieckim wzorcem kreśliła perspektywę możliwości przekazania Sądowi Najwyższemu nadzoru nad sądownictwem także w Polsce, co prowadziłoby do znacznego ograniczenia kompetencji Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁰. W ZSRR postrzegano jednak „zdecentralizowany” system jako nieefektywny już w latach sześćdziesiątych i ostatecznie reaktywowano Ministerstwo Sprawiedliwości ZSRR dekretem z 30 lipca 1970 r.¹¹, co pozostało niezmienione do końca systemu, podobnie jak struktury wymiaru sprawiedliwości¹².

W 1957 r. likwidacji uległa również rozbudowana struktura ministerstw Związku zarządzających gospodarką, a ich kompetencje zostały przejęte przez Gosplan¹³. Zmierzano do ożywienia gospodarczego, lecz nadal w warunkach centralnego planowania. Rozpoczął się wówczas okres, trwający do rozpoczęcia pieriestrojki, w którym raz po raz podejmowano próby poprawy sytuacji gospodarczej przybierające postać drobnych reform oraz „ekonomicznych eksperymentów” w dziedzinie gospodarki planowej, jednak bez zmiany jej istoty¹⁴.

⁸ A. Stawarska-Rippel: *Resort sprawiedliwości ZSRR...*, s. 103—104.

⁹ AAN, MS, sygn. 120, k. 38.

¹⁰ A. Bereza: *Sąd Najwyższy w latach 1945—1962. Organizacja i działalność*. Warszawa 2012, s. 314.

¹¹ W.E. Butler: *Soviet Law*. London 1983, s. 90.

¹² A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991...*, s. 309.

¹³ H.J. Berman: *Justice in USSR*. Cambridge 1978, s. 104; A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981. Studium historycznoprawne*. Gdańsk 2010, s. 102—103.

¹⁴ O.S. Ioffe: *Soviet Law and the New Economic Experiment*. In: *Soviet Law and Economy*. Eds. O.S. Ioffe, M.W. Janis: *Law in Eastern Europe. A series of publications issued by the Documentation Office for East European Law University of Leyden*. Gen ed. F.J.M. Feldbrugge. No. 32, Dordrecht 1987, s. 3—8; V. Mozolin: *Enterprises on the Difficult Path to Market Economy. Legal Aspects*. In: *Toward the „Rule of Law in Russia?” Political and Legal Reform in the Transition Period*. Ed. D.D. Barry. New York—London 1992, s. 386.

Uwolnienie w większym stopniu od poleceń centralnych nigdy nie stało się faktem. Niepublikowane wytyczne, instrukcje najwyższych organów administracji powodowały znaczne ograniczenie inicjatywy i niezależności gospodarczej przedsiębiorstw, o czym wspominał radziecki ekonomista Władimir Wiktorowicz Łaptiew¹⁵. Z decyzji podjętych na fali odwilży wycofano się szybko i „po cichu”, zmierzając do „niezapowiedzianej recentralizacji”¹⁶. W celach propagandowych władze nadal publicznie popierały zmiany w dziedzinie gospodarki, a radzieccy prawnicy i ekonomiści podążali tym tropem. Toczyła się też wówczas w ZSRR ożywiona dyskusja o potrzebie wyodrębnienia prawa gospodarczego w trakcie rekodyfikacji prawa cywilnego, lecz ostatecznie zwyciężyła koncepcja jedności prawa cywilnego¹⁷.

Przed wszystkim jednak nastąpiło wówczas w ZSRR „rozdzielenie światów prawa i terroru”¹⁸. Pojawiły się także tendencje do usystematyzowania materiału prawnego i w efekcie nastąpiła rekodyfikacja radzieckiego prawa. Po zlikwidowaniu Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR (1956) Rada Ministrów ZSRR powołała Komisję Prawniczą do przygotowania kodyfikacji Związku¹⁹.

Z Komisją Prawniczą Rady Ministrów ZSRR, która prowadziła w drugiej połowie lat pięćdziesiątych prace ustawodawcze w ZSRR, polskie władze nawiązały już kontakt w czasie rokowań, jakie toczyły się w 1957 i 1958 r. w Warszawie. Dotyczyły one przygotowania umów o pomocy prawnej i o jurysdykcji wobec żołnierzy radzieckich stacjonujących w Polsce²⁰. Jak wiadomo, umowa zawarta pomiędzy Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich 17 grudnia 1956 r.²¹ o statusie prawnym wojsk radzieckich stacjonujących w Polsce miała wymiar propagandowy i stanowiła jedynie punkt wyjścia do dalszych rozmów w tym przedmiocie²². Brak równości stron tych rokowań oraz możliwości egzekwowa-

¹⁵ H.J. Berman: *The possibilities and limits of Soviet economic reform*. In: *Soviet Law and Economy*. Eds. by O.S. Ioffe, M.W. Janis. *Law in Eastern Europe. A series of publications issued by the Documentation Office for East European Law University of Leyden*. Gen ed. F.J.M. Feldbrugge. No. 32, Dordrecht 1987, s. 30.

¹⁶ Ibidem, s. 29. Tak też A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981...*, s. 102 (przypis nr 386).

¹⁷ A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991...*, s. 211; H.J. Berman: *Justice in USSR...*, s. 108—109. Ostatnio na ten temat zob. W. Małecki: *Dyskusja nad koncepcją prawa gospodarczego w nauce radzieckiej w latach 1956—1958*. „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2016, T. 9(3), s. 367—374.

¹⁸ P.H. Solomon Jr.: *Courts and their Reform in Russian History*. In: *Reforming Justice in Russia 1864—1996*. Ed. P.H. Solomon Jr., publish. M.E. Sharpe. New York 1997, s. 14.

¹⁹ A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991...*, s. 195.

²⁰ AAN, MS, sygn. 120, k. 46.

²¹ Dz.U. 1957, nr 29, poz. 127.

²² R. Łoś: *Obecność wojsk radzieckich w Polsce. Regulacje: rozmowy w Moskwie (14—18 listopada 1956) — do końca 1957 roku*. „Kwartalnik Historyczny” 1996, nr 3, s. 106—107.

nia w praktyce postanowień porozumienia z 1956 r. uniemożliwił realizację ówczesnych społecznych oczekiwań²³.

W trakcie rekodyfikacji w ZSRR ugruntowały się pewne nowe koncepcje w ramach poszczególnych gałęzi prawa. Państwa, które znajdowały się w obrębie wpływów ZSRR, stanęły przed problemem podążania za zmieniającym się na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych wzorcem wiodącego państwa socjalistycznego. Rekodyfikacja radzieckiego prawa doprowadziła też do zasadniczego ujednoczenia prawa we wszystkich republikach związkowych, zgodnie z zasadami ustawodawstwa wydanymi na mocy postanowienia Rady Najwyższej ZSRR z 11 lutego 1957 r.²⁴. Co prawda odwilż powodowała, że obowiązek recypowania rozwiązań radzieckich nieco osłabł, co pozwoliło na częściowe chociaż uwzględnienie tradycyjnych rozwiązań prawnych. Mimo to znaczne ujednoczenie prawa także we wszystkich państwach demokracji ludowej, pozbawione wprawdzie dobrowolności, przetrwało do końca systemu.

Wstrząs roku 1956 powodował tożsamość narastających ówczesnie w mniejszym lub większym stopniu problemów w homogenicznym, chociaż z pewnymi odrębnościami, aczkolwiek niedotyczącymi pryncypiów, tzw. bloku wschodnim. Najdalej idące odrębności występowały w Jugosławii podążającej własną drogą do socjalizmu, gdzie od dawna poddawano krytyce centralizację i biurokratyzację i gdzie gospodarstwa kolektywne zaczęły szybko znikać, począwszy od 1953 r.²⁵.

Fatalny stan gospodarki powodował pojawienie się postulatów dotyczących jej reformy. W znacznym stopniu udało się przeprowadzić umiarkowane reformy na Węgrzech, gdzie, wykorzystując czas względnej liberalizacji, począwszy od wydarzeń w 1956 r., wdrażano stopniowo decentralizację gospodarki. Nowy system zarządzania gospodarką, rozszerzający samodzielność przedsiębiorstw i ograniczający do wąskich rozmiarów uprawnienia kierownicze nadrzędnych organów zarządzających w drodze administracyjnej, co miało powiększać sukcesy planowej gospodarki, wszedł w życie na Węgrzech 1 stycznia 1968 r.²⁶. W 1972 r. zlikwidowano też ostatecznie odrębny arbitraż gospodarczy, a rozstrzyganie sporów między organizacjami gospodarczymi przekazano sądom powszechnym²⁷. Reformy węgierskie realizowały w istocie projekt polskich ekonomistów, potępiony przez Władysława Gomułkę, który zdecydował się na

²³ Zob. *ibidem*, s. 108 i nast.

²⁴ K. Lubiński: *Tendencje unifikacyjne w rozwoju prawa postępowania cywilnego*. W: *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*. Red. A. Marciniak. Łódź 1998, s. 230; A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991...*, s. 211, 287.

²⁵ B. Jelavich: *Historia Bałkanów*. T. 2: *Wiek XX*. Kraków 2005, s. 399–400.

²⁶ L. Névai: *Efektywność a demokratyzm socjalistycznego postępowania cywilnego*. „Państwo i Prawo” 1973, z. 7, s. 38.

²⁷ M. Tyczka: *Arbitraż i postępowanie arbitrażowe*. Warszawa 1985, s. 21.

utrzymanie socjalistycznych pryncypiów z obawy przed ograniczeniem władzy PZPR²⁸.

Efekt odwilży na fali październikowego przełomu (1956) w Polsce, gdy zrodziła się m.in. nadzieja na odrodzenie się niezależności środowisk prawniczych, z początkiem lat sześćdziesiątych stawał się już „odległą” przeszłością. Wywołane październikowym przełomem „wrażenie liberalizmu” powodowało deklarowanie odejścia od dotychczasowego lekceważenia prawa, podjęcia działań zmierzających do odbudowy autorytetu prawa i wymiaru sprawiedliwości, a także reform w związku z pogłębiającym się kryzysem gospodarczym powodowanym wadliwie funkcjonującą gospodarką²⁹. Echa IV Zjazdu Zrzeszenia Prawników Polskich (grudzień 1955 r.), w trakcie którego wskazano na szereg rażących i zarazem istotnych braków w zakresie przestrzegania praworządności ze strony organów państwowych i poddano krytyce stan obowiązującego ustawodawstwa oraz poziom techniki legislacyjnej — co stanowiło najważniejszą zapowiedź powołania Komisji Kodyfikacyjnej PRL (1956)³⁰ — były podstawą szczegółowej analizy KC PZPR 12 października 1957 r. Wówczas, na posiedzeniu Komisji KC PZPR do spraw Wymiaru Sprawiedliwości, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego³¹ poświęconym omówieniu sytuacji i zadań Zrzeszenia Prawników Polskich w kontekście wydarzeń poprzednich kilkunastu miesięcy, poddano krytycznej ocenie zespół partyjny Zarządu Głównego tego Zrzeszenia, a także linię polityczną dwutygodnika „Prawo i Życie”, będącego organem ZPP powołanym w maju 1956 r.³². W świetle krytycznej oceny przez Komisję KC PZPR nakreślono nowe zadania Zrzeszenia i dokonano zmian w jego władzach w kierunku „silniejszego upartyjnienia”³³.

Podjęcie decyzji o minimalnym jedynie zakresie modyfikacji w systemie zarządzania gospodarką w Polsce wymagało odpowiednich działań propagandowych³⁴: „Wszystko, co się czyni, wszystko, co się tworzy w budowie socjalizmu, ma jeden cel: dobro całego narodu, dobro człowieka pracy. A z tym ściśle łączy się sprawa zabezpieczenia pracy i życia człowieka, dóbr narodowych

²⁸ A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981...*, s. 100—108.

²⁹ Ibidem, s. 100—101.

³⁰ P. Fiedorczyk: *Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945—1964)*. Białystok 2014, s. 288—289.

³¹ Komisja utworzona w miejsce dotychczasowego Wydziału Administracyjnego KC PZPR. D. Maksimiuk: *Z działalności Komisji KC PZPR do spraw Wymiaru Sprawiedliwości, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego w 1957 r. Przyczynek do badań nad wpływem PZPR na wymiar sprawiedliwości*. „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, T. 14, z. 2, s. 64—65.

³² AAN, MS, sygn. 121, k. 547. O działaniach władz partyjnych zmierzających do podporządkowania Zrzeszenia Prawników Polskich zob. D. Maksimiuk: *Z działalności Komisji KC PZPR...*, s. 62—65.

³³ D. Maksimiuk: *Z działalności Komisji KC PZPR...*, s. 64.

³⁴ A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981...*, s. 113.

i mienia społecznego przed wszelkiego rodzaju wrogimi zakusami i zamachami”³⁵. III Zjazd PZPR wypowiedział pogląd, który, zdaniem relacjonującego, „niewątpliwie podzielał cały naród”³⁶, o konieczności wydania bezwzględnej walki wszelkiego rodzaju złodziejom mienia społecznego, burzycielom ładu i porządku publicznego, jak również innym przestępcom, godzącym w interes państwa i mas pracujących. Zasadniczym zatem problemem nurtującym ówczesny obóz władzy po przełomie października 1956 r. w Polsce stał się wzrost tzw. przestępczości gospodarczej i „niedomaganie na tym odcinku” wymiaru sprawiedliwości oraz prokuratury, ale także funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej³⁷. Walka o ugruntowanie socjalistycznej praworządności wymagała „energicznego przewyciężenia nieuzasadnionego liberalizmu”, który wyrażał się m.in. w „utracie przez niektóre ogniwa sądownictwa stosunku klasowego do wymiaru sprawiedliwości oraz w tolerancyjnym traktowaniu nadużyć i grabieży mienia społecznego”³⁸. Potrzeba ochrony mienia społecznego dyktowała stosowanie ostrzejszych środków zaradczych, zmierzając generalnie w kierunku znacznego zaostrzenia represji karnej za czyny skierowane przeciwko mieniu społecznemu³⁹. W kontekście walki z przestępczością gospodarczą widziano też nową rolę Zrzeszenia Prawników Polskich. W niepodpisanej notatce o ówczesnej sytuacji ZPP i jego najbliższych zadaniach stwierdzono, że działalność Zrzeszenia powinna się koncentrować przede wszystkim na szerokiej dyskusji wokół problematyki walki z przestępczością gospodarczą. Zrzeszenie miało też stworzyć odpowiednie formy dla systematycznej informacji środowiska prawniczego o sytuacji gospodarczej, nawiązując w tej sprawie stały kontakt z reaktywowaną w 1957 r. Radą Ekonomiczną⁴⁰. ZPP miało także organizować spotkania prawników z ludnością w celu wyjaśnienia przyczyn i przejawów przestępczości gospodarczej oraz mobilizować społeczeństwo do walki o zwiększenie jej wykrywalności⁴¹.

Chęć zacieśnienia kontaktów i wymiany doświadczeń polskiego resortu sprawiedliwości z wiodącym państwem socjalistycznym pod koniec lat pięć-

³⁵ B. Ołomucki: *III Zjazd PZPR*. „Palestra” 1959, nr 5, s. 5.

³⁶ Ibidem.

³⁷ K. Madej: *Prawo i wymiar sprawiedliwości PRL wobec przestępczości gospodarczej (1956—1970)*. „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, T. 5, nr 2(10), s. 144—149; A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981...*, s. 113—114.

³⁸ *Sesja Dwudziestolecia Sądu Najwyższego w Polsce Ludowej w dniach 8—10 grudnia 1966. Materiały obrad*. Warszawa 1967, s. 113.

³⁹ A. Lityński: *Historia prawa Polski Ludowej*. Warszawa 2013, s. 124—126; *Sesja dwudziestolecia Sądu Najwyższego w Polsce Ludowej w dniach 8—10 grudnia 1966...*, s. 113—131. Zob. też K. Madej: *Prawo i wymiar sprawiedliwości PRL wobec przestępczości gospodarczej...*, s. 153; A. Bereza: *Sąd Najwyższy w latach 1945—1962. Organizacja i działalność*. Warszawa 2012, s. 297—299.

⁴⁰ A. Machnikowska: *Prawo własności w Polsce w latach 1944—1981...*, s. 100.

⁴¹ AAN, MS, sygn. 121, k. 552.

dziesiątych była jednym z przejawów odchodzenia od względnej liberalizacji zapoczątkowanej końcem stalinizmu w Polsce.

W korespondencji (depeszy nr 133) oznaczonej jako ściśle tajna nadanej z Moskwy 18 kwietnia 1959 r. i kierowanej do „towarzysza Wilskiego” „towarzysz GEDE” (pis. oryg.)⁴³ zaproponował: „Naszym zdaniem najbardziej odpowiednim oficjalnym partnerem do nawiązania kontaktów byłoby Ministerstwo Sprawiedliwości RSFR (minister W.A. Bołdyrow). W czasie pobytu bardzo wskazanym i korzystnym byłoby nawiązanie kontaktów i współpracy z komisją prawną przy Radzie Ministrów ZSRR (przewodniczący A.J. Dienisow). Komisja została utworzona po likwidacji Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR i praktycznie przejęła wiele zasadniczych funkcji ministerstwa. Między innymi komisja skupia kontakty prawne z zagranicą i kontroluje stosunki poszczególnych instytucji prawnych ZSRR z zagranicą. Również należałoby wziąć pod uwagę możliwości nawiązania kontaktów z Sądem Najwyższym (przewodniczący A.F. Gorkin) i z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych — dział więziennictwa. Sądzymy, że oficjalnie należałoby wystąpić z propozycją przyjazdu do Ministerstwa Sprawiedliwości RSFR, a podczas pobytu Minister Rybicki złożyłby szereg wizyt z wyżej wymienionych instytucjach, które pomogłyby w nawiązaniu współpracy”⁴⁴.

Dnia 5 czerwca 1959 r. w piśmie kierowanym do Zenona Kliszki, sekretarza KC PZPR, minister M. Rybicki promował następujący skład delegacji, która w drugiej połowie czerwca miała udać się do ZSRR w celu nawiązania ściślejszej współpracy: Maurycy Grudziński — dyrektor Departamentu Nadzoru Sądowego, Jerzy Bafia — dyrektor Departamentu Ustawodawczego, Władysław Hanczakowski — dyrektor Departamentu Organizacyjnego, Zygmunt Opuszyński — prezes Izby Karnej Sądu Najwyższego i Michał Kulczycki — prezes SW dla miasta stołecznego Warszawy oraz Jan Hessel — sekretarz Komisji Wymiaru Sprawiedliwości KC PZPR. Czas pobytu polskiej delegacji w ZSRR został ustalony na dwa tygodnie⁴⁵.

Wizyta polskiej delegacji resortu sprawiedliwości w ZSRR (1959) zapoczątkowała serię wyjazdów przedstawicieli tego resortu do Czechosłowacji (1960), Bułgarii (1959), NRD (1963) i na Węgry (1963).

Z wykazu zagadnień interesujących polską delegację Ministerstwa Sprawiedliwości PRL dowiadujemy się, że szczególne jej zainteresowanie miało skupić się w trakcie planowanego pobytu w 1959 r. na zadaniach i zakresie działalności oraz organizacji i metodach pracy Ministerstwa Sprawiedliwości RSFR, metod nadzoru Sądu Najwyższego RSFR nad orzecznictwem sądów, oraz polityce kryminalnej sądów szczególnie w zakresie przestępstw gospodar-

⁴² AAN, MS, sygn. 120, k. 51.

⁴³ Tadeusz Gede — ówczesny ambasador Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Moskwie.

⁴⁴ AAN, MS, sygn. 120, k. 51.

⁴⁵ AAN, MS, sygn. 120, k. 44.

czych i udziałem prokuratury w odzyskiwaniu tego mienia. Polską delegację interesowały także kierunki prac ustawodawczych w zakresie ochrony mienia społecznego, a także kwestia przejęcia przez organy społeczne funkcji karania przestępstw przeciwko mieniu społecznemu (sądy koleżeńskie w fabrykach itp.). Interesowano się ponadto organizacją adwokatury i nadzorem nad jej działalnością, organizacją pracy sądów ze szczególnym uwzględnieniem sprawności postępowania oraz zakresu i metod wizytacji sądów, jak również organizacją i nowymi przepisami dotyczącymi więziennictwa⁴⁶. Autor niepodpisanej notatki informacyjnej (nr 2444/59) o pobycie polskiej delegacji w ZSRR oznaczonej jako „poufna” relacjonował, że polska delegacja przebywała w Moskwie, Leningradzie i Kijowie w dniach 27 czerwca—7 lipca 1959 r.

W ZSRR, począwszy od końca lat pięćdziesiątych, można zaobserwować łagodzenie sankcji karnej za przestępstwa pospolite. W dziedzinie walki z przestępczością w praktyce sądów radzieckich nie występowały wówczas tendencje do łagodzenia karania w sprawach poważniejszych, a problem „liberalizmu” miał znaczenie drugorzędne w stosunku do zadań wychowawczych⁴⁷. Poważne wzmożenie represji karnej (włącznie z karą śmierci przez rozstrzelanie) za najcięższe przestępstwa przeciw mieniu nastąpiło już po uchwaleniu podstaw ustawodawstwa karnego Związku SSR i republik związkowych (1958) nowelizującym je Dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 5 maja 1961 r. o wzmożeniu walki ze szczególnie niebezpiecznymi przestępstwami⁴⁸. Ówczesny Generalny Prokurator ZSRR Roman Andriejewicz Rudienko propagandowo wyjaśniał, że ów dekret powinien być powitany z uznaniem przez całe społeczeństwo radzieckie: „Jedno z naszych najważniejszych zadań — ochrona własności socjalistycznej będącej świętą i nietykalną podstawą ustroju radzieckiego, źródła bogactwa i potęgi naszej Ojczyzny, źródłem zamożnego i kulturalnego życia wszystkich ludzi pracy. Rozkradanie przez przestępców mienia państwowego i społecznego stanowi wyjątkowo niebezpieczny zamach na własność socjalistyczną”⁴⁹.

W ZSRR zaobserwować można także tendencję do przenoszenia zwalczania drobnych przestępstw przeciw mieniu społecznemu na organy społeczne i rozszerzenia środków oddziaływania społecznego⁵⁰. Przekazanie niektórych spraw drobniejszych do rozpatrywania organom społecznym oraz stosowanie zamiast kary więzienia w niektórych przypadkach „poręki kolektywu pracowniczego”, przyjmującego na siebie odpowiedzialność za wychowanie skazanego oceniano wówczas w ZSRR pozytywnie, a niekiedy wręcz entuzjastycznie ze

⁴⁶ AAN, MS, sygn. 120, k. 43.

⁴⁷ AAN, MS, sygn. 120, k. 38.

⁴⁸ A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991...*, s. 159.

⁴⁹ AAN, MS, sygn. 949, k. 6.

⁵⁰ A. Lityński: *Prawo Rosji i ZSRR 1917—1991...*, s. 159.

względu na „skuteczność i celowość tego rodzaju środków społecznego oddziaływania”⁵¹.

Sądy koleżeńskie (społeczne) nie były wówczas zupełną nowością. Ich rodowód opierał się na dawnym twierdzeniu Lenina o istocie socjalistycznej demokracji polegającej na tym, że każdy obywatel powinien znać jej zasady i niezależnie kontrolować wszystkie sprawy społeczeństwa, przejmując pewne funkcje państwa, w szczególności sądowe, co spowoduje stopniowe obumarcie państwa jako instytucji⁵². Obowiązek kontroli wszystkich spraw społeczeństwa przez każdego obywatela był elementem praworządności socjalistycznej, implemmentowanej następnie w państwach demokracji ludowej, jako ludowa, polegającej na bezwzględnym przestrzeganiu prawa komunistycznego nie tylko przez organy państwa, administrację, lecz także przez obywateli i to w tym samym zakresie⁵³.

Funkcjonowanie sądów koleżeńskich przewidywała późniejsza uchwała WCKW i RKL RFSRR z 30 grudnia 1929 r. zastąpiona uchwałą WCKW i RKL RFSRR z 20 lutego 1931 r. *O produkcyjno-społecznych sądach w fabrykach, zakładach w państwowych i społecznych instytucjach i przedsiębiorstwach*. Pod koniec lat trzydziestych sądy koleżeńskie stopniowo zaprzestawały swojej działalności. W dniu 14 lipca 1951 r. Rada Ministrów ZSRR przywróciła funkcjonowanie sądów koleżeńskich w przedsiębiorstwach i instytucjach⁵⁴. Sądy koleżeńskie rozpatrywały wówczas tylko sprawy związane z naruszeniem dyscypliny pracy. W czasie chruszczowskiej „odwilży” zmierzano do zwiększenia ich roli, zwłaszcza „w walce z naruszeniami praworządności socjalistycznej, w wychowaniu obywateli w duchu komunistycznego stosunku do pracy i socjalistycznej własności”⁵⁵.

W trakcie XXI Zjazdu KPZR N. Chruszczow nawiązał do dawnych słów Lenina: „Obecnie stało się jasne, iż liczne funkcje spełniane przez organy państwowe powinny być stopniowo przejmowane przez organizacje społeczne. [...] Gdy zaczną aktywnie działać koleżeńskie sądy społeczne sama społeczność wytypuje ludzi do zabezpieczenia porządku społecznego, wówczas o wiele łatwiejsza stanie się walka z naruszeniami. [...] Należy podjąć także środki, które by zapobiegały, a następnie wyłączały całkowicie pojawienie się u poszczególnych osób skłonności do popełniania jakichkolwiek wykroczeń wyrządzają-

⁵¹ AAN, MS, sygn. 120, k. 38.

⁵² S. Kucherov: *The organ of Soviet Administration of Justice. Their History and Operation*. With a foreword by J.N. Hazard. Leiden 1970, s. 170.

⁵³ A. Lityński: *O pojmowaniu praworządności socjalistycznej w Polsce Ludowej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, T. 59, z. 1, s. 123.

⁵⁴ P. Szczemielinow: *Sądy koleżeńskie w ZSRR i w Federacji Rosyjskiej*. „Palestra” 1961, nr 11, s. 42.

⁵⁵ C. Gofroń: *Uwagi o sądach społecznych w ZSRR*. „Nowe Prawo” 1960, nr 7—8, s. 901 i nast. AAN, MS, sygn. 949, k. 138—140.

cych szkodę społeczeństwu. Rzeczą główną — to profilaktyka, praca wychowawcza”⁵⁶. Zgodnie z tezami referatu podjęto wówczas rezolucję: „W sprawie przestrzegania prawideł współżycia socjalistycznego, do odgrywania coraz większej roli powołana jest milicja obywatelska, sądy koleżeńskie i tym podobne samoistne organy, które na równi z instytucjami państwowymi powinny pełnić funkcje ochrony porządku społecznego, praw obywateli, zapobiegać przestępstwom przynoszącym szkodę społeczeństwu”⁵⁷. Z relacji polskiej delegacji resortu sprawiedliwości z pobytu w ZSRR w 1959 r. dowiadujemy się, że co prawda podstaw prawnych dla rozszerzonej działalności sądów koleżeńskich (społecznych) wówczas nie było i dopiero projektowano zmiany w tym zakresie, niemniej jednak praktyka wyprzedzała w ZSRR przepisy ustawy⁵⁸. Formalnie dopiero 3 lipca 1961 r. została zatwierdzona dekretem Prezydium Rady Najwyższej RSFRR nowa ustawa o sądach koleżeńskich⁵⁹.

Odwzorowywanie radzieckich rozwiązań i intensywność funkcjonowania sądów społecznych nie były jednolite w państwach demokracji ludowej, aczkolwiek charakterystyczne dla systemu ograniczanie czynnika sądowego łączyło wszystkie „demokracje ludowe”. Brak ujednoczenia w tym zakresie powodowany był powoływaniem tych sądów *ad hoc* bez wyraźnej podstawy prawnej.

Szcątkowe dane dotyczące działalności sądów społecznych podano w sprawozdaniu polskiej delegacji z pobytu na Węgrzech w dniach 24—30 maja 1963 r. na przykładzie dzielnicy Csepel w Budapeszcie. W tamtejszych zakładach pracy, gdzie zatrudnionych było ok. 45 tysięcy robotników, działało 7 sądów społecznych, rozpoznających po 4—5 spraw miesięcznie. Oddziaływanie wychowawcze tych sądów oceniano pozytywnie⁶⁰. Formalnie sądownictwo społeczne zostało powołane do życia na Węgrzech dekretem nr 1041 z 30 maja 1956 r., wydanym przez Radę Ministrów po uzgodnieniu z Krajową Radą Związków Zawodowych, zastąpionym ustawą nr 24 z 1962 r. Zgodnie z założeniem sądy społeczne miały działać we wszystkich przedsiębiorstwach zatrudniających więcej niż 300 osób⁶¹. W związku z reformą wdrażaną na Węgrzech w drugiej połowie lat sześćdziesiątych i kontynuowaną w latach siedemdziesiątych doszło do koncentracji wszystkich niemal spraw cywilnych w postępowaniu sądowym⁶².

⁵⁶ Cyt. za: P. Szczemielinow: *Sądy koleżeńskie w ZSRR...*, s. 41.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ AAN, MS, sygn. 120, k. 38.

⁵⁹ P. Szczemielinow: *Sądy koleżeńskie w ZSRR...*, s. 42.

⁶⁰ AAN, MS, sygn. 120, k. 189.

⁶¹ J.R.: *Rozwój instytucji sądów społecznych na Węgrzech*: [recenzja artykułu J. Szilbereky'ego opublikowanego w czasopiśmie „Revue de droit hongrois” 1963, nr 1]. „Palestra” 1963, T. 7, nr 11, s. 73.

⁶² E. Wengerek: *Dostępność procesu cywilnego w krajach socjalistycznych*. „Palestra” 1977, nr 11, s. 18.

Sądy koleżeńskie funkcjonowały w Bułgarii, jednak w latach siedemdziesiątych w znacznej mierze nie przejawiały już żadnej działalności. Sądy te powołano także w Jugosławii, Macedonii i Rumunii — jako komisje sądzące przy komitetach wykonawczych rad ludowych⁶³. Funkcjonowanie sądów społecznych w Polsce przewidziano formalnie ustawą z 30 marca 1965 r., która formalizowała istniejące już wcześniej struktury⁶⁴.

W Czechosłowacji, gdzie nie było wyraźnego okresu odwilży, dane statystyczne dotyczące nasilenia przestępczości w zakresie mienia społecznego udostępnione polskiej delegacji w trakcie jej pobytu w dniach 13—22 czerwca 1960 r. przez Prokuraturę Generalną Czechosłowacji nie odzwierciedlały rzeczywistego stanu rzeczy. Wynikało to z faktu, że sprawy dotyczące zagarnięcia mienia społecznego wartości do 500 koron, a także niektóre inne drobne występki, rozpatrywane były i rozstrzygane w trybie pozasądowym⁶⁵. Mimo to największą grupę wyroków skazujących za poszczególne rodzaje przestępstw stanowiły wyroki za zagarnięcie mienia społecznego. W 1959 r. liczba osób skazanych za kradzież mienia społecznego wynosiła 32% ogólnej liczby skazanych przez sądy. W pierwszym kwartale 1960 r. udział procentowy wyroków skazujących za zagarnięcie mienia społecznego zmniejszył się do 25,2%. Niski w porównaniu z sytuacją w Polsce współczynnik przestępczości w stosunku do liczby obywateli miał, w opinii autora notatki, swe źródło w lepszym stanie dyscypliny społecznej, szerszym udziale organizacji związkowych i młodzieżowych w zwalczaniu i zapobieganiu przestępczości. Funkcjonujące w czechosłowackich zakładach pracy komisje związków zawodowych dla ochrony mienia społecznego pełniły funkcję w zakresie profilaktyki. Czuwały nad prawidłowym i technicznym zabezpieczeniem surowców i towarów, kontrolowały stan ewidencji mienia społecznego, zapobiegały marnotrawstwu i niszczeniu mienia⁶⁶.

Cechą charakterystyczną dla środków podejmowanych w zwalczaniu przestępczości w Czechosłowacji był szeroki udział czynników społecznych zarówno w zapobieganiu przestępstwom, jak i stosowaniu środków wychowawczych wobec osób, które dopuściły się występku o mniejszym ciężarze gatunkowym. Zgodnie z ustawą nr 24 z 1957 r. sprawy o kradzież mienia społecznego o wartości do 500 koron popełnione przez pracowników zakładów pracy na szkodę tychże zakładów podlegały kompetencji kierownika danej jednostki gospodarczej, który miał prawo stosowania kar pieniężnych w wysokości równej podwójnej wartości zagarniętego mienia.

⁶³ Ibidem, s. 18—19.

⁶⁴ Dz.U. 1965, nr 13, poz. 92.

⁶⁵ Zákon ze dne 18. dubna 1957 o kárném (disciplinárním) stíhání rozkrádání poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, Sb. 1957, č. 24.

⁶⁶ AAN, MS, sygn. 120, k. 26—27.

W niektórych zakładach działały sądy koleżeńskie. Liczba ich w całej Republice w 1960 r. wynosiła pięćset. Sądy koleżeńskie nie miały wówczas podstawy prawnej działalności⁶⁷. Były tworzone z inicjatywy organizacji społecznych za zgodą komitetów powiatowych partii. Projektowane wówczas przepisy zmierzały w kierunku utworzenia miejscowych sądów ludowych związanych organizacyjnie z sądami powszechnymi. Sądy koleżeńskie nie przejmowały uprawnień kierowników zakładów pracy w zakresie decyzji o ukaraniu sprawców drobnych kradzieży, i nie wymierzały kar, lecz miały być instrumentem „wychowawczego” oddziaływania na załogi zakładów pracy, a ich „orzeczenia” stanowiły dla administracji „opinię i zalecenia”⁶⁸.

W praktyce organów prokuratorskich w Czechosłowacji dochodziło również do przekazywania organom społecznym spraw o różne drobne występki, jeżeli prokurator uznał za niecelowe kierowanie sprawy na drogę postępowania karnego ze względu na znikome niebezpieczeństwo społeczne czynu⁶⁹. Z relacji polskiej delegacji wynika, że upolitycznienie w ówczesnej czechosłowackiej prokuraturze wynosiło 76% wszystkich zatrudnionych ówczesnie prokuratorów (1250 prokuratorów). Znaczne upolitycznienie czechosłowackiej prokuratury w porównaniu z zakresem upolitycznienia prokuratorów w Polsce (58,3%)⁷⁰ wynikać miało, w opinii autora notatki, z większej liczebności Komunistycznej Partii Czechosłowacji — 1400 tysięcy członków na ponad 13,5 miliona ludności w porównaniu z PZPR⁷¹.

Działalność sądów społecznych rozwijano intensywnie w NRD. W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych nastąpił „szeroki i wielostronny” rozwój tej instytucji⁷². Kompetencje istniejących od 1950 r. komisji rozjemczych, powołanych do rozpatrywania sporów ze stosunku pracy, znacznie rozszerzono. Ministrowie spraw wewnętrznych, sprawiedliwości i Prokurator Generalny oraz Sekretarz Stanu do spraw Rad Narodowych NRD ustalili 17 maja 1960 r. jednolite wytyczne co do dalszego współdziałania z radami narodowymi i z organami bezpieczeństwa. Ta dyrektywa skutkowałą szerokim włączaniem obywateli do współpracy w walce o zabezpieczenie porządku publicznego w związku z wykonywanym planem siedmioletnim i umacnianiem zasady centralizmu demokratycznego. W efekcie wcześniejszej nowelizacji kodeksu karnego w 1957 r. wprowadzono również karę społecznej nagany zgodnie z przyjętą wówczas zasadą, że społeczeństwo ma brać w ręce sprawy wychowania ukaranego. Dnia 28 czerwca 1960 r. zostały zatwierdzone wspólne wytyczne kie-

⁶⁷ AAN, MS, sygn. 120, k. 29.

⁶⁸ AAN, MS, sygn. 120, k. 30.

⁶⁹ AAN, MS, sygn. 120, k. 30.

⁷⁰ Por. K. Madej: *Prawo i wymiar sprawiedliwości PRL wobec przestępczości gospodarczej...*, s. 158.

⁷¹ AAN, MS, sygn. 120, k. 21.

⁷² AAN, MS, sygn. 2365, k. 10.

rownictwa Niemieckich Związków Zawodowych i Komitetu do spraw Pracy i Płacy dla Pracy w sprawie Nowych Komisji Rozjemczych do rozpatrywania Lżejszych Naruszeń Prawnych. Te przepisy zostały rozszerzone 1 czerwca 1960 r. przez wprowadzony w życie nowy kodeks pracy⁷³.

Do właściwości komisji rozjemczych włączono rozpatrywanie drobnych spraw karnych o przestępstwa przeciwko własności społecznej i innych drobnych przestępstwach, jeśli sprawca popełnił je po raz pierwszy. Komisje rozjemcze rozpatrywały sprawy na wniosek policji ludowej, prokuratora lub sądu, względnie na wniosek organu kontroli zatwierdzony przez prokuratora, jak też na wniosek pokrzywdzonego w sprawach z oskarżenia prywatnego⁷⁴. Ówczesnie w NRD komisje rozjemcze rozpatrywały 40% ogółu spraw karnych⁷⁵ z tendencją wzrostową⁷⁶.

Poza sprawami ze stosunku pracy i drobnymi sprawami karnymi komisje rozpatrywały również drobne spory cywilne o roszczenia pieniężne do wysokości 500 marek, oraz inne spory wyrastające na gruncie naruszenia praw i obowiązków codziennego życia. „Orzeczenia” komisji nakazywały usprawiedliwienie się przed pokrzywdzonym lub kolektywem pracowniczym, zobowiązanie się do naprawienia szkody drogą restytucji bądź zapłaty odszkodowania, mogły też udzielić nagany publicznej⁷⁷. Poszkodowany mógł zwrócić się do sądu o nadanie klauzuli wykonalności orzeczeniu komisji rozjemczej⁷⁸. Sieć tych komisji została szeroko rozbudowana. W 1963 r. działało ich w NRD ok. 16 tysięcy i uczestniczyło w nich ok. 140 tysięcy członków⁷⁹.

Dnia 21 sierpnia 1964 r. Rada Państwa NRD uchwaliła wytyczne o tworzeniu i działalności komisji pojednawczych. W przeciwieństwie do komisji rozjemczych tworzonych przy uspołecznionych zakładach pracy, których właściwość obejmowała pracowników danego zakładu, komisje pojednawcze powstawały w miastach i gminach wiejskich. Kompetencje komisji pojednawczych były analogiczne do kompetencji komisji rozjemczych, przy czym dotyczyły drobnych spraw karnych i sporów cywilnych wynikających na tle współżycia w miejscu zamieszkania.

Wprowadzenie na szeroką skalę orzecznictwa społecznego w NRD w drobnych sprawach karnych stanowić miało, w opinii znawcy przedmiotu, jedną z ważniejszych cech prawa karnego NRD⁸⁰.

⁷³ AAN, MS, sygn. 948, k. 4.

⁷⁴ AAN, MS, sygn. 2365, k. 10. Por. M. Łysko: *Prawo wykroczeń Niemieckiej Republiki Demokratycznej*. „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, T. 7, s. 130.

⁷⁵ AAN, MS, sygn. 2365, k. 10.

⁷⁶ M. Łysko: *Prawo wykroczeń Niemieckiej Republiki Demokratycznej...*, s. 131.

⁷⁷ Ibidem, s. 131.

⁷⁸ AAN, MS, sygn. 2365, k. 11.

⁷⁹ AAN, MS, sygn. 2365, k. 11.

⁸⁰ M. Łysko: *Prawo wykroczeń Niemieckiej Republiki Demokratycznej...*, s. 130.

Z notatki relacjonującej pobyt w NRD dowiadujemy się, że stopień upartyjnienia w wymiarze sprawiedliwości NRD był nadzwyczaj wysoki. Wśród kadry sędziowskiej w początkach lat sześćdziesiątych sięgał 90%. Wielu sędziów (40%) nie miało wyższego wykształcenia uniwersyteckiego, a proces przygotowania do wykonywania zawodu sędziowskiego był krótszy niż w Polsce⁸¹.

Wznowienie kontaktów polskiego resortu sprawiedliwości z ZSRR w 1959 r. zapoczątkowało regularne wizyty polskiej delegacji zarówno w ZSRR (w 1962 r., 1965 r., 1966 r.), jak i w państwach demokracji ludowej (Czechosłowacji, NRD, Bułgarii i na Węgrzech). Intensyfikacja tych kontaktów była oczywiście charakterystyczna dla zmieniającego się klimatu politycznego i pewnej niepewności, którą powodowała m.in. ewoluująca praktyka wymiaru sprawiedliwości w ZSRR wyprzedzająca formalne ustawy.

⁸¹ AAN, MS, sygn. 2365, k. 3—4.

Anna Stawarska-Rippel

Zur Zusammenarbeit der Justizministerien der sozialistischen Staaten in den Jahren 1958—1963 Einige Bemerkungen laut den inneren Unterlagen des Justizministeriums der Volksrepublik Polen

Schlüsselwörter: Justizministerium, UdSSR, Volksrepublik Polen, Gemeinschaftsgut, Kollegialgericht

Zusammenfassung: In dem sich im polnischen Staatsarchiv befindenden Abteilung für Archivakten des Justizministeriums werden Unterlagen angehäuft, die eine Zusammenarbeit des Justizministeriums der Volksrepublik Polen (PRL) mit den Justizministerien der anderen sozialistischen Staaten dokumentieren. Es gibt darunter Berichte über Reisen und Ankommen verschiedener Delegationen, Briefe mit Informationen über die Tätigkeit der einzelnen Institutionen der Rechtsprechung und andere noch. Die erhalten gebliebenen Dokumente erlauben, manche Aspekte des Funktionierens von den einzelnen Justizministerien hinsichtlich deren inneren Merkmale und einiger Unterschiede zwischen ihnen zu erkennen, die im Rahmen eines ideologisch und systemhaft homogenen Ostblocks jedoch zum Vorschein kamen. Nach dem Besuch der wichtigen Delegation des sowjetischen Justizministeriums in Polen im Jahre 1955 und dem Gegenbesuch der polnischen Delegation in der Sowjetunion im Jahre 1956 lief die Zusammenarbeit zwischen den Ressorts aus, um im Jahre 1956 wiederaufgenommen zu werden. Seitdem waren polnische Delegationen des Justizministeriums regelmäßig zu Besuch sowohl in der UdSSR (1962, 1965, 1966) als auch in anderen europäischen Staaten des Ostblocks (Tschechoslowakei, Deutsche Demokratische Republik, Bulgarien und Ungarn). Die Intensivität der gegenseitigen Kontakte war offensichtlich abhängig von dem sich verändernden politischen Klima und einer Ungewissheit, der u.a. die evolvierende sowjetische Justizpraxis zugrunde lag, die den Grund zu allen formalen Gesetze legte.

**On the cooperation of the justice departments of socialist countries
in the years 1958—1963
Some remarks in the light of internal documents
of the Ministry of Justice in People's Poland**

Keywords: justice departments, USSR, the Polish People's Republic, public property, peer tribunals

Summary: In the fonds of the Ministry of Justice located in the resources of the Archives of Modern Records, materials have been compiled which concern the cooperation between the Ministry of Justice in People's Poland and the justice departments of socialist countries. Among them, we can find reports (accounts) of trips and visits of delegations, correspondence containing information about the functioning of individual institutions of the judiciary, and other files. The retained documents allow for looking into some aspects of the functioning of justice departments from the internal perspective and from the point of view of some separateness of units subordinated to them within ideologically and politically uniform Eastern Block. After the important visit of the Soviet justice department in Poland in 1955 and the return visit of the Polish delegation in the USSR in 1956, the cooperation between these departments ceased. The renewal of the contacts of the Polish justice department with the USSR in 1959 gave rise to regular visits of Polish delegation both in the USSR (1962, 1965, 1966), as well as in the countries of people's democracy (Czechoslovakia, GDR, Bulgaria, and Hungary). Obviously, the intensification of these contacts was characteristic to the changing political climate and a some uncertainty caused by, among others, the evolving practice of the judiciary of the USSR, which preceded formal acts.